

base3 – Ternarna aritmetička logička jedinica

Ognjen Guteša
Elektrotehnička škola „Mihajlo Pupin“
Novi Sad, Srbija
heyognjen@icloud.com

Sažetak—U ovom radu je predstavljena ternarna aritmetička logička jedinica pod nazivom base3, koja koristi nebalansiranu ternarnu logiku sa vrednostima 0, 1 i 2. Ova jedinica je projektovana da izvršava osnovne aritmetičke operacije sabiranja i oduzimanja, uz mogućnost unosa dva broja i prikaza rezultata. Kroz rad se prikazuje razvoj ternarne logike, kao i osnovni koncepti projektovanja logičkih kola koja čine osnovu ovog sistema. Implementacija ternarne logike pokazuje potencijalne prednosti u pogledu gustine informacija i efikasnosti u odnosu na tradicionalne binarne sisteme.

Index Terms—ternarna logika, aritmetičko-logička jedinica, digitalna elektronika, nebalansirani sistem, base3, CMOS tehnologija

I. UVOD

Razvoj digitalnih sistema je decenijama bio zasnovan na binarnoj logici, sa dva stabilna stanja – nula i jedinica. Međutim, ideja o višestrukim logičkim nivoima javlja se još pedesetih godina prošlog veka, kada su istraživači poput Zadeha, Kleenea i Łukasiewicza razmatrali mogućnost uvođenja dodatnih logičkih vrednosti u sistem odlučivanja i računanja. Prvi eksperimenti sa fizičkom realizacijom ternarnih računara izvedeni su šezdesetih godina, među kojima se posebno ističe sovjetski računar *Setun* (1958), razvijen na Moskovskom državnom univerzitetu. Ovaj računar je koristio balansiranu ternarnu logiku (−1, 0, +1) i pokazao je da se kompleksne aritmetičke operacije mogu izvesti sa manje hardverskih resursa nego u binarnim sistemima.

Uvođenje treće logičke vrednosti omogućava veću gustinu informacija po logičkom elementu, smanjenje kompleksnosti u određenim vrstama kola i potencijalno manju potrošnju energije pri izvršavanju operacija. Iako je razvoj binarne tehnologije, zasnovan na CMOS logici, potisnuo istraživanja višestrukih logičkih nivoa, povratak interesovanja za ternarnu logiku poslednjih godina potiče od ograničenja binarne miniaturizacije i rastuće potrebe za energetske efikasnim sistemima.

Ternarna logika se deli na *balansiranu* (−1, 0, +1) i *nebalansiranu* (0, 1, 2) [1]. U ovom projektu koristi se nebalansirana ternarna logika zbog lakše implementacije u CMOS tehnologiji i jasnije interpretacije aritmetičkih operacija. Nebalansirani sistem omogućava jednostavnije mapiranje na konvencionalne naponske nivoe koji su uobičajeni u digitalnoj elektronici.

Uređaj **base3** je projektovan kao osnovna aritmetičko-logička jedinica (ALU) koja realizuje sabiranje i oduzimanje ternarnih vrednosti. Ova jedinica predstavlja prvi korak ka

implementaciji kompleksnijih ternarnih računarskih sistema i doprinosi istraživanju mogućnosti prelaska sa binarnih na višestruke logičke nivoe u savremenoj digitalnoj elektronici.

II. OSNOVNA LOGIČKA KOLA

Za realizaciju funkcionalnosti ternarne aritmetičko-logičke jedinice neophodna su osnovna logička kola koja omogućavaju formiranje, kombinovanje i negaciju ternarnih signala. Ova kola čine osnovnu bazu svakog digitalnog sistema zasnovanog na ternarnoj logici i predstavljaju osnovne gradivne blokove svih složenijih aritmetičkih kola.

U nebalansiranoj ternarnoj logici koriste se tri logička nivoa označena kao 0, 1 i 2, gde:

- **0** predstavlja stanje niskog napona (GND),
- **1** predstavlja srednji naponski nivo ($V_{DD}/2$),
- **2** predstavlja visoki naponski nivo (V_{DD}).

Ovaj sistem omogućava prirodnu kompatibilnost sa CMOS tehnologijom, jer su granice između nivoa jednostavno definisane naponskim pragovima.

Osnovni elementi ternarne logike uključuju sledeće funkcionalne blokove:

- **STI (Standard Ternary Inverter)** – standardni inverter koji vrši osnovnu negaciju u ternarnom sistemu. Za nebalansirani sistem, ovo odgovara "ternarnom komplementu dvojke", definisanom kao $STI(A) = 2 - A$:

$$STI(0) = 2, \quad STI(1) = 1, \quad STI(2) = 0$$

Ova funkcija je središnja za realizaciju oduzimanja.

- **NTI (Negative Threshold Inverter)** – inverter sa nižim pragom provodnosti koji menja stanje samo pri nižim naponskim nivoima. Koristi se za detekciju logičkog stanja 0 i prelaza između 0 i 1.
- **PTI (Positive Threshold Inverter)** – inverter sa višim pragom provodnosti koji reaguje na prelaz između 1 i 2. Upotrebljava se kao detektor visokog logičkog nivoa i u kolima komparatora.
- **TAND (Ternary AND)** – ternarna logička kapija koja vraća najmanju od dve ulazne vrednosti:

$$TAND(A, B) = \min(A, B)$$

U fizičkoj realizaciji, **TAND** se može dobiti dodavanjem **STI** invertera na izlaz **TNAND** kola, čime se vrši negacija funkcije $\min(A, B)$ i vraća se osnovna konjunkcija. Praktična realizacija **TNAND** i izvedenog **TAND** kola prikazana je na slici ??.

- **TNAND (Ternary NAND)** – negacija funkcije minimuma:

$$TNAND(A, B) = STI(\min(A, B))$$

Predstavlja osnovu za realizaciju većine drugih kombinacionih kola u ternarnoj logici, jer se iz nje može direktno izvesti **TAND** dodavanjem inverzije.

- **TOR (Ternary OR)** – kapija koja vraća najveću od dve ulazne vrednosti:

$$TOR(A, B) = \max(A, B)$$

Fizička realizacija **TOR** kola prikazana je na slici ??.

- **TNOR (Ternary NOR)** – negacija funkcije maksimuma:

$$TNOR(A, B) = STI(\max(A, B))$$

Kombinacijom ovih funkcionalnih blokova moguće je formirati bilo koju složeniju ternarnu logičku funkciju. STI, NTI i PTI inverteri služe i kao komparatori i kao elementi dekodera, dok TAND, TNAND, TOR i TNOR predstavljaju osnovne logičke operacije konjunkcije i disjunkcije u sistemu sa tri stabilna naponska nivoa.

Ova kola čine osnovu aritmetičkih funkcionalnih blokova koji se kasnije kombinuju u sabirače, oduzimače i logičke sekcije ALU jedinice *base3*.

III. STRUKTURA JEDINICE BASE3

Struktura ternarne aritmetičko-logičke jedinice (*base3*) osmišljena je tako da omogućava izvršavanje osnovnih aritmetičkih operacija sabiranja i oduzimanja ternarnih brojeva. Jedinica je modularno projektovana i sastoji se od sledećih podsistema:

- 1) Blok osnovnih logičkih kola – implementira TAND, TOR, TNAND, TNOR, STI, NTI i PTI funkcije.
- 2) Aritmetički blok (kompleksna kola) – sadrži polusabirače i pune sabirače izvedene iz osnovnih logičkih funkcija.
- 3) Kontrolna logika – određuje režim rada (sabiranje ili oduzimanje).
- 4) Ulazno/izlazni interfejs – zadužen za prikaz i unos ternarnih brojeva i rezultata.

IV. KOMPLEKSNA LOGIČKA KOLA

Kompleksna logička kola predstavljaju gradivne blokove za aritmetičke operacije. Ona se grade kombinovanjem osnovnih logičkih kola i čine srž ALU jedinice.

A. Ternarni polusabirač (THA)

Ternarni polusabirač (Ternary Half Adder – THA) prima dva ulaza A i B i generiše dva izlaza:

- S (suma) – rezultat sabiranja mod 3,
- C (prenos) – prenos u sledeći stepen.

Matematički opis polusabirača [2]:

$$S = (A + B) \bmod 3 \quad (1)$$

$$C = \left\lfloor \frac{A + B}{3} \right\rfloor \quad (2)$$

U nebalansiranom sistemu (0, 1, 2), maksimalna suma $A+B$ je 4 (za 2+2). Stoga, izlaz C (prenos) može biti samo 0 (za $A+B < 3$) ili 1 (za $A+B \geq 3$). Kolo polusabirača može se realizovati pomoću TAND i TOR kapija kombinovanih sa STI inverterom.

Slika 1. Šema ternarnog polusabirača (THA).

B. Ternarni puni sabirač (TFA)

Ternarni puni sabirač (TFA) dodaje treći ulaz – prenos iz prethodnog stepena C_{in} . Izlazi su definisani kao [2]:

$$S = (A + B + C_{in}) \bmod 3 \quad (3)$$

$$C_{out} = \left\lfloor \frac{A + B + C_{in}}{3} \right\rfloor \quad (4)$$

Pošto je C_{in} takođe 0 ili 1, maksimalna suma $A + B + C_{in}$ je 5 (za 2+2+1). U tom slučaju, $S = 5 \bmod 3 = 2$, a $C_{out} = \lfloor 5/3 \rfloor = 1$. Prenos C_{out} je i dalje samo 0 ili 1.

Struktura TFA se može realizovati kaskadnim vezivanjem dva polusabirača (THA) i jednog TOR kola:

- $S_1 = (A + B) \bmod 3$
- $C_1 = \lfloor (A + B)/3 \rfloor$
- $S = (S_1 + C_{in}) \bmod 3$
- $C_2 = \lfloor (S_1 + C_{in})/3 \rfloor$
- $C_{out} = \max(C_1, C_2) = TOR(C_1, C_2)$

Pošto C_1 i C_2 nikada ne mogu biti 1 istovremeno, TOR (max) funkcija je ekvivalentna njihovom zbiru.

Slika 2. Šema ternarnog punog sabirača (TFA).

C. Logika za oduzimanje (Sabtraktor)

Oduzimanje u nebalansiranom sistemu se ne vrši prostim invertovanjem, već korišćenjem komplementa trojke. Operacija $A - B$ se ekvivalentno izvodi kao $A + (3's\_complement(B))$.

Komplement trojke broja B se dobija tako što se prvo nađe ternarni komplement dvojke (trit-po-trit), a zatim se na najnižu poziciju doda 1.

- Ternarni komplement dvojke trita B_i je $2 - B_i$. Ovo je tačno ono što radi naše **STI** kolo.
- Operacija $A - B$ se stoga realizuje kao $A + STI(B) + 1$.

U praksi, ovo znači da se za oduzimanje koristi isti TFA hardver (puni sabirač) kao i za sabiranje, uz dve modifikacije koje kontroliše signal SUB :

- 1) Drugi operand B se propušta kroz multiplexer koji bira B (ako je $SUB = 0$) ili $STI(B)$ (ako je $SUB = 1$).
- 2) Početni prenos C_{in} na najnižem bitu se postavlja na SUB (0 za sabiranje, 1 za oduzimanje).

Ovo čini TFA jedinicu univerzalnim sabiračem/oduzimačem.

Slika 3. Šema logike za oduzimanje (puni sabirač-oduzimač).

V. PRINCIP RADA

Princip rada *base3* jedinice zasniva se na kombinaciji aritmetičkog i logičkog procesiranja ternarnih signala u okviru tri stabilna naponska nivoa. Svi logički izrazi i aritmetičke funkcije implementirani su u nebalansiranom sistemu (0, 1, 2) uz korišćenje mod 3 aritmetike.

A. Režim sabiranja

U režimu sabiranja (kada je kontrolni signal $SUB = 0$), ulaz B se prosleđuje direktno na TFA, a početni prenos C_0 je 0. Svi TFA moduli rade sinhrono. Prenos iz svakog stepena prosleđuje se sledećem po formuli:

$$C_{i+1} = \left\lfloor \frac{A_i + B_i + C_i}{3} \right\rfloor \quad (5)$$

$$S_i = (A_i + B_i + C_i) \bmod 3 \quad (6)$$

B. Režim oduzimanja

U režimu oduzimanja (kada je $SUB = 1$), operand B se transformiše u svoj komplement (STI) pre ulaska u sabirač, a početni prenos C_0 se postavlja na 1.

$$B'_i = STI(B_i) = 2 - B_i \quad (7)$$

Sabiračka mreža tada izračunava $A + B' + 1$, što je jednako $A - B$.

$$C_{i+1} = \left\lfloor \frac{A_i + B'_i + C_i}{3} \right\rfloor \quad (8)$$

$$S_i = (A_i + B'_i + C_i) \bmod 3 \quad (9)$$

C. Logičke funkcije

Pored aritmetičkih funkcija, ALU jedinica podržava i osnovne logičke operacije implementirane pomoću TAND, TNAND, TOR i TNOR kola, što omogućava kompletnu kombinatornu obradu signala.

VI. REALIZACIJA I KOMPONENTE

Praktična realizacija *base3* jedinice zasniva se na CMOS tehnologiji i MOSFET tranzistorima različitih pragova provodnosti. Ključni elementi realizacije su:

- MOSFET tranzistori različitog V_{th} – obezbeđuju detekciju i stabilizaciju tri naponska nivoa.
- Otpornici i delitelji napona – definišu srednji nivo (1) i stabilizuju granice između logičkih stanja.
- STI, NTI i PTI inverteri – koriste se za detekciju logičkih stanja i formiranje komplementarnih signala.
- Aritmetički blokovi (THA, TFA) – realizuju sabiranje i oduzimanje ternarnih brojeva.
- Kontrolna logika – bira mod rada ALU (sabiranje, oduzimanje, logičke operacije).
- Interfejs – povezuje ulazne i izlazne signale sa prikaznim jedinicama.

Kao referentni naponi obično se koriste:

$$V_0 = 0 \text{ V}, \quad V_1 = 1.65 \text{ V}, \quad V_2 = 3.3 \text{ V}$$

Ovim se obezbeđuje jasno razdvajanje nivoa i pouzdano preklapanje tranzistora. Korišćenjem MOSFET-a sa pragovima

između ovih napona omogućava se jednostavna realizacija ternarnih komparatora i invertera.

U poređenju sa binarnim ALU sistemima, ternarna implementacija smanjuje broj linija za prenos, povećava gustinu informacija po jedinici površine i smanjuje potrošnju energije.

VII. ZAKLJUČAK

U ovom radu predstavljena je struktura, funkcionalni princip i tehnička realizacija **nebalansirane ternarne aritmetičko-logičke jedinice (ALU)** pod nazivom *base3*. Ova jedinica koristi tri logička nivoa (0, 1, 2) i CMOS tranzistore različitih pragova provodnosti kako bi ostvarila osnovne aritmetičke i logičke operacije.

Rezultati implementacije pokazuju da nebalansirana ternarna logika ima značajne prednosti u odnosu na tradicionalnu binarnu, uključujući:

- smanjenje broja logičkih linija i međuspojeva,
- veću gustinu informacija po kolu,
- manju potrošnju energije po operaciji,
- prirodnu kompatibilnost sa CMOS tehnologijom.

Osnovna logička kola (STI, NTI, PTI, TAND, TNAND, TOR, TNOR) čine temelj aritmetičkog sistema koji podržava sabiranje i oduzimanje po principu komplementa trojke. Proširenjem aritmetičkog bloka moguće je realizovati i kompleksnije funkcije poput množenja (TMUL), deljenja (TDIV) i komparacije (TCMP), čime bi se *base3* jedinica razvila u samostalno procesorsko jezgro.

Ternarni sistemi se ponovo nameću kao realna alternativa binarnim, posebno u kontekstu modernih tehnologija kao što su neuromorfni računari i kvantna elektronika. Projekat *base3* dokazuje da prelazak sa binarne na ternarnu logiku nije samo teoretski moguć, već i tehnički ostvariv uz savremene komponente i projektne pristupe.

LITERATURA

- [1] D. W. Jones, "Standard Ternary Logic," Web stranica, 2016. [Online]. Dostupno: <https://homepage.cs.uiowa.edu/~jones/ternary/logic.shtml>. [Pristupljeno: 18. Okt. 2025].
- [2] D. W. Jones, "Fast Ternary Addition," Web stranica, 2015. [Online]. Dostupno: <https://homepage.cs.uiowa.edu/~jones/ternary/arith.shtml>. [Pristupljeno: 18. Okt. 2025].